

A Mars fantasztikuma

A fantasztikus irodalomban és filmekben a Mars központi szerephez jutott. A marslakó az majdnem teljesen a földönkívüli színónimájává vált – a marslakó hallatán az emberek többsége a kis zöld emberkékre gondol. Majdnem minden valamirevaló science fiction író foglalkozott ezzel a bolygóval. A valódi Mars mellett megszületett a fantasztikus Mars, amely sokszor hasonlít a Nap negyedik planétájára, de igazából egy idea lett. A képzeletbeli Mars megtestesíti félelmeinket, álmainkat; lehet ellenséges vagy éppen menedéket adó. A fantasztikum irodalma sokat köszönhet a Marsnak – megfogható közelségű, de mégis ismeretlen terepet adott mesélhez. Azt se felejtjük el, hogy a fantasztikus írások szépirodalmi elismertségéhez a Marssal kapcsolatos regények jelentős mértékben hozzájárultak.

2003. augusztus: a Mars földközelen

Durván 15–17 évente a Mars kedvező földközelenbe kerül. Ezen a nyáron is ezt az eseményt élvezhetjük. A bolygó felszíni alakzatainak megpillantására optimálisak ezek az alkalmak. A Mars majdnem „kéznyújtásnyira” kerül – távcsövünkbe pillantva képzeletbeli útra indulhatunk, ahol végcélunk a fantasztikum bolygója.

1877. szeptember: a csatornák földközelen

A Mars egy korábbi, 1877-es földközelségekor nem csak a planéták közötti távolság vált kedvezővé, de a távcsövek folyamatos fejlődése is a korábbinál jobb lehetőséget adott a bolygófelszín megfigyelésére. Először rajzolt egy csillagász olyan térképet, amelyet többen is elfogadtak – a távcsőbe tekintő embernek már nem csak a fantázia segített az ábrák elkészítésében. Giovanni Virginio Schiaparelli megalkotta az addigi legjobb térképeket, amelyek ráadásul a korábbinál több hosszú fekete mintát is tartalmaztak. Feltevezve, hogy azok vízfolyások, olvasul *canali*-nak nevezte el őket. Az angol fordításnál történt az a bukás, ami nagy jót tett a későbbi fantasztikus irodalomnak. A természetes vízmedert jelentő *channel* szó helyett a *canal*-t használták, ami a mesterséges csatornákat jelenti.

Marscsatornák és nem marsfolyók – az emberek fejében megszületett az intelligens marsi élet. És az egész még logikusnak is tűnt. Már tudták, hogy a Marson kisebb a felszíni gravitációs gyorsulás, mint a Földön, ezért a vízpára könnyebben elillanhat. A sivatagokban nagy érték a víz, amit csak a sarki sapkák környezetéből lehet csatornákon át odajuttatni. Az ehhez szükséges technikai szintet a vörös bolygó lakói már el is érték. A történet túlságosan is kerekre sikeredett, így sokan kerültek bűvöletébe...

1894. Percival Lowell: Mars

Egy földi sivatag Arizonában kiváló helyszín az égbolt vizsgálatához. Egy gazdag amerikai, akit a marsi csatornák is megigéztek, itt építi meg magánobszervatóriumát. Lowell rajzok ezreivel és térképekkel próbálja igazolni az idegen élet létét, és egy könyvet is kiad a közeli bolygóról. Egy elismert csillagász munkája a marsi élet mellett – ennél több sem kell, hogy kibontakozzon az emberi fantázia. Ezen mit sem változtatott az, hogy már Lowell kortársai rájöttek, hogy a csatornák valószínűleg csak optikai csalódás eredményei, több csillagász is hangoztatta ellenvéleményét a marsi élettel kapcsolatban.

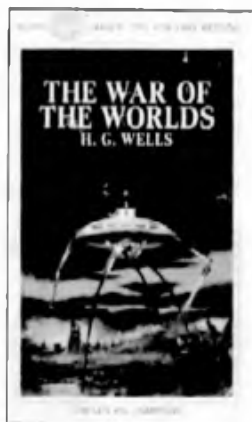
A mitológia Marsa a csillagászat fejlődése folytán került helyére, a természet részét képező, megismerhető égitestté. De ezzel egy időben átlényegült az emberi képzelet egy másik termékévé is. A fantasztikus Mars megszületett és életképesnek bizonyult. Lowell könyve megihlette az iradalmat. Az eredményre csak négy évet kellett várni.

1898: A világok harca

„...világosan emlékszem erre a virrasztásra: a fekete, néma obszervatóriumra, az elsötétített lámpásra, amely a sarokból gyöngye fényt árasztott a padlóra, a teleszkóp óraművének állhatatos kegyésére, a tető kis hasadékára – s túl rajta arra a hosszúka mélységre, amely mintha csillagporral lett volna behintve... A teleszkópba nézve, mély kékségű kőt láttam, melyben ott úszott a kis kerek bolygó. Oly piramísimak látszott, oly ragyogónak, gyönyөгőnek és nyugodtnak. Halovány sávok kereszteltek és kissé laposabb volt a teljes körnél.” (Mikes Lajos fordítása)

Akar egy kissé költői megfigyelési ajánlatnak is beillene ez az idézet. Nem véletlenül. A Mars fantasztikuma szempontjából fontos az a tény, hogy egy kiváló író, Herbert George Wells volt az, aki gyorsan reagált a csillagász kortárs véleményére. A csillagvizsgáló és a Mars nyugalma ellensúlyozza azt, ami következik: „Pedig a tér örvényeim keresztül oly lények irigy szeme tekintett földünk felé, akiknek szelleme úgy aránylik a mi szellemünkhöz, miként a miénk a veszendő barmokéhoz s akiknek hatalmas, hideg, önző szelleme lassan, de biztosan kovácsolta a terveket ellenünk.”

A hálaürü istene, Mars valódi lényekben testetl meg. „A világok harca” lett a bolygóközi hadviselés első jól megírt története. A mese hitelesnek tekinthető annyiban is, hogy Wells jól ismerte kora tudományát. Végül a marslakókat egy földi baktérium pusztítja el – nem véletlenül, hiszen az író eredetileg biológiát tanult. A mű sikere egyértelmű, a „A világok harca” több embert meggyőzött a marsi életéről, mint Lowell tudományos írása.

1938. október 30.: pánik

Remondó: A Columbia Rádiótársaság és a kapcsolatban lévő rádióállomások bemutatják Orson Welles és a Merkúr Színház az éterben műsorában H. G. Wells: „A világok harca” című művét.

Zene: a Merkúr Színház szignálja

Bemondó: *Hölgyeim és uraim, A Merkúr Színház igazgatója, és adásaink csillaga: Orson Welles...*

Igy indult egy rádióműsor – itt még egyéltelmű volt, hogy színelőadás következik. De negyven percig ez az információ nem ismétlődött meg, és rövidesen megkezdődött a pokol. Orson Welles mesterien dramatizálta Wells regényét, élő rádióadásnak álcázva a rádiószínházi előadást. Időnként zenei műsornak tűnt az adás, melyet rendkívüli hírek miatt megszakítanak. Ezután következtek a helyszíni tudósítások (meglepő, milyen jól előre látta Welles a mai háborús tudósítások lehetőségét):

Sikoltozás és idegen zajuk

Phillips: *Most az egész mező tüzet fogott (Robbanás) A fák... az ólak... az automobilok üzemanyagtartályát... Minden irányban tovább terjed. Ebbe az irányba jön! Körülbelül 20 yardnyira az én jobb...*

A mikrofon csattanása... utána halotti csend

Bemondó: *Hölgyeim és uraim, a tőlünk független körülményekre tekintettel nem tudjuk tovább folytatni a Grover Mill-i közvetítésünket.*

Tömegek estek pánikba a rádióműsort hallgatva. Az élhető hangeffektusokkal bővített előadás hallatán valóságos eseménynek tekintették a marsbeliek támadását. Welles bebizonyította, hogy hatásos előadóval, háttérzajokkal emberitömegek győzhetők meg lehetetlen, fantasztikus csemények megtörténtéről. A fantasztikus Mars az emberek fejében valóságossá vált. Az ijedség oly gyorsan nőtt és terjedt, hogy az ország vezetésében végül már annak a lehetséges következményei okoztak pánikot. A neves színész-rendező a stúdió vezetőjével együtt súlyosan elmarasztalták ezért a műsorért.

Orson Welles alulbecsülte az emberek naivságát. Tanulságos volt ez az eset a rádió- és televízió műsorok készítői számára. Tudják, hogy elkerülendők a direkt pánikot okozó előadások, de az emberek naivságát ma is kihasználják. Egyre több műsort láthatunk, amelyekben megfelelően körítve lehetetlen, képtelen dolgokról győznek meg tömegeket...

„A világok harcát” többször is feldolgozták. A későbbi rádióműsorok már nem voltak annyira erőteljes hatásúak. Jeff Wayne egy jól sikerült rockopera jellegű zene-művet írt a regény alapján. A Sztrogackij fivérek pedig koruk szatirikus kigúnyolását rejtették Wells regényének folytatásába (A marslakók második inváziója).

Orson Welles, a tömeghisztériát keltő rádiójáték színész-rendezője

1950: Marsbéli krónikák

Egy író művészi szintre emelte a fantasztikus irodalmat: Ray Bradbury. Olyan könyveket, novellákat írt, amiket már nem csak a science fiction hívők fogadtak el, de a szélesebb olvasóközönség is magasztalni kezdte. Bradbury költészetének köszönhető egy irodalmi áttörés, a fantasztikum elismerése. Az amerikai Művészeti és Irodalmi Akadémia díját épp a Marsbéli krónikákért kapta meg Bradbury.

A Mars ismét új jelentést kap. Ez már nem az a fantasztikus vörös bolygó, ahonnan az invázió érkezik. Nem az elképzelt világ, ami valóságos is lehet. A név megmarad, de lényegében már más jelentést hordoz. Ez az idealizált Mars, amiről a szerző sem titkolja, hogy nem a Naprendszer negyedik bolygójának valóságos leírása. „Hát mit érdekel engem, hogy a Mars holdjai nyugaton kelnek-e fel, vagy keleten, hogy esik-e az eső a Marson, vagy nem esik? Nem matematikusok és fizikusok számára írok én könyveket... Számomra ez az eszköz, amellyel szemléltem a kort, amelyben élek, amelyben gyermekeim gyermekei élnek majd, hogy megmagyarázzam a fenyegető veszélyeit...” – nyilatkozta az olasz riporter úrnőnek, Oriana Fallacinak (lásd: Fallaci: Ha meghal a Nap). A könyv megírása óta persze a Marsról alkotott csillagászati kép is jelentősen megváltozott. A Marsbéli krónikák értékéből mit sem von le az, hogy nem a valódi bolygóról szól, mivel így annál sokkal több is tud lenni. Ebben az ideális marsi világban minden megtörténhet. Egy hajnali eső után zöld reggel jöhet, pecek alatt megnövő fákkal. A Mars lehet a remény, a megújulás, mint a fantasztikus irodalom egyik legszebb idézetéből is látszik:

„Körös-körül akár az áradat, akár egy hegyi folyó úrullott az új levegő; a zöld fák ontották az oxigént. Látható volt, amint kristályos hullámokban hömpölyög a magashan. Oxigén, friss, tiszta, zöld, hűs oxigén, amely folyódtárá alakította a völgyet. Egy pillanot, és a város ajtóit kicsapódtak, emberek futottak ki az oxigén új csodájára, szívták, izlelték teli tudóval, arcuk kipirult, orruk fagyos lett tőle, tüdejük feléledt, szívkük ugrándozott. És a fáradt testek láncra perdtültek

Mr. Benjamin Driscoll hosszat, mélyet szippantott a zöld levegőből, és elájult.

Míg magához tért, ötezer új fa küszött fel a nap sárga fényébe.”

(Kuczka Péter fordítása)

De a regényben a Marsnak több arca van, ugyanúgy, mint magának az embernek. Nem csak a remény, de a fenyegetés, a halál, civilizációk pusztulása is megjelenik, és végigkísér a háború félelme. A felelőségünk, lelkiismeretünk, álmaink, félelmeink mind-mind jelen vannak Bradbury Marsán.

1965. július 15.: 10 000 km-re a Marstól

A Mariner-4 űrszonda jóvoltából a fantasztikum részben valósággá vált: ember készítette tárgy repült el a Mars mellett, és onnan fényképeket küldött. Egészen biztos,

hogy Lowell tévedett. A Marsról kiderült hogy inkább a Holdhoz hasonlít, mint egy földszerű bolygóra. A szonda rádiónyalábja kétszer a bolygó légkörén keresztül érkezett a Földre, amiből a felszíni nyomás megítélhető. Az eredmény meglepő, sokkal kisebb nyomás, mint azt korábban gondolták, és a légkör főleg széndioxidból áll. Nem csak a fantasztikus írók tévednek, hanem néha a tudomány is. Azok az írók is mentegetőzöltek, akik igyekeztek hiteles képből kiindulni a fantasztikus műveikben. Ezt Isaac Asimov is megteszi. Az Űrvadász történeteink első, címadó története a Marson játszódik. Megjelenésekor, 1952-ben még az akkori csillagászati ismeretekkel összhangban állt a bolygó leírása. 1970-től azonban már a szerző rövid jegyzetével indul a könyv, amiben hivatkozik a Mariner-4 eredményeire.

A marsi élet léte nélkül is lehetőség van a bolygó benépesítésére – emberek betelepítésével, de ezután már ez is sokkal nehezebbé válik. A Mars kolonizációja örök téma marad. Sajnos csupánvaló filmek is születtek erről a témáról, még az utóbbi években is, melyek sokszor fittyet hánynak a józan észnek.

Egyre többet tudunk a Marsról. Maradt még tér a science fiction íróknak? Igen – a valóság sokszor fantasztikusabb, mint a képzelet. Újabb és újabb szondák adatai mindig szolgáltatnak érdekes eredményeket. A csatornák optikai csulódás eredményei voltak, de ma már régen volt természetes folyómedrek hálózatairól vannak képeink. Ismét nő a feltételezett marsi vízkészlet mennyisége. Vannak még lehetőségek a fantasztikák számára. Végső soron pedig a valósághól kiindulva is jó könyvek születhetnek. A marsi űrutazás lehetőségei, egy reális kolonizáció elképzelése olyan könyveknek is teret ad, amelyekből – legalábbis a mai tudásunk szintjének megfelelően akár még csillagászatot is tanulhatunk. Andrew Fraknoi bibliográfiája, amelyben az elfogadható csillagászatot tartalmazó fantasztikus történeteket sorolja fel (*Mercury, 1990/1., 26. o.*), négy mű is helyet kap. L. Pesek „A Föld közel van – *The Earth is Near*” című 1970-ben íródott könyvében egy elképzelhető Mars-expedíciót és azon problémákat tárgyalja, melyekkel az utazók szembenézhetnek. A „hard” science fiction írásairól híres Frederik Pohl 1976-ban megjelent „Embernél több – *Man Plus*” írásában olyan emberi lényekről írt, akiket a biotechnológia segítségével alakítottak olyanra, hogy a marsi viszonyokat is kibírják. John Varley „A marsi királyok termében – *In the Hall of the Martian Kings*” (1978) novellája egy ötletes történet arról, miként alkalmazkodik a Mars a földi telepeseihez. A lista egy 1971-ben megjelent antológiát (*Mars, szeretünk téged – Mars We Love You*) is megemlíti, ami a vörös bolygóval kapcsolatos írásokat köti csokorba. Hosszasan folytathatnánk a Marssal kapcsolatos irodalmi művek felsorolását. Vannak köztük felejthetőek, de mint láttuk, ténylegesen jó, irodalmi értéket hordozó írások is születtek.

2003. augusztus: a Föld marsközelen

A fantasztikum a Marsra röptethet minket. A távcsőbe tekintve képzeletben a vörös bolygóra utazhatunk, és egyúttal ismét tapasztalhatjuk azt, amit Seliaparelli vagy Lowell is átélt. Egy kicsit elengedhetjük fantáziánkat, hiszen ez a kicsit szubjektív látvány vezetett a Mars térhűdtásához az irodalomban. Végül is a Marsról nézve minden más.

KOLLÁTH ZOLTÁN